

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA IJODIY FIKRLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA METOD, SHAKL VA VOSITALARNI INTEGRATSIYALASHNING AMALIY MEXANIZMLARI

Ollaberganova Nilufar Quvondiqovna
Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi
e-mail: nilufar2026@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22007273>

Annotatsiya. Maqolada oliy ta’lim tizimida bo‘lajak pedagoglarda ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish muammosi, uni hal etishning metod, tashkiliy shakl va o‘qitish vositalarini integratsiyalashga asoslangan amaliy mexanizmlari yoritilgan. Ijodiy fikrlash kompetensiyasining tarkibiy komponentlari (muammoni sezish, g‘oyalari generatsiyasi, loyihalash va refleksiya) tahlil qilinib, ularning har biriga mos metod-shakl-vosita uyg‘unligi asoslangan. Tadqiqot natijasida ijodiy fikrlash bosqichlariga muvofiq integratsion matritsa ishlab chiqilgan bo‘lib, u pedagogika oliy ta’lim muassasalarida amaliy mashg‘ulotlarni loyihalashtirishda qo‘llanilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak pedagog, ijodiy fikrlash, kompetensiya, o‘qitish metodlari, tashkiliy shakllar, o‘qitish vositalari, integratsiya, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar.

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития компетенции творческого мышления у будущих педагогов в системе высшего образования, а также практические механизмы её решения на основе интеграции методов, организационных форм и средств обучения. Проанализированы структурные компоненты компетенции творческого мышления (осознание проблемы, генерация идей, проектирование и рефлексия) и обоснована интеграционная матрица, соответствующая этапам творческого мышления.

Ключевые слова: будущий педагог, творческое мышление, компетенция, методы обучения, организационные формы, средства обучения, интеграция, педагогическая технология.

Abstract. The article examines the problem of developing creative thinking competence in future teachers within the higher education system, along with practical mechanisms for addressing it through the integration of teaching methods, organizational forms, and instructional tools. The structural components of creative thinking competence - problem awareness, idea generation, design, and reflection - are analyzed, and an integration matrix corresponding to the stages of creative thinking is proposed.

Key words: future teacher, creative thinking, competence, teaching methods, organizational forms, teaching tools, integration, pedagogical technology.

Kirish. Bo‘lajak pedagoglarda ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish ikki tomonlama pedagogik jihatga ega: bir tomondan, o‘quv jarayonining tashkiliy-didaktik tomonini – metod, shakl va vositalarni tanlash va qo‘llash bilan bog‘liq; ikkinchi tomondan, psixologik-pedagogik tomonini – talabalarning kognitiv jarayonlari, motivatsiyasi va kreativligini faollashtirish bilan bog‘liq. Ushbu ikkala jihatning uyg‘unlashuvi pedagogika fanlarini o‘qitishda ijodiy fikrlash kompetensiyasini muvaffaqiyatli rivojlantirishning asosiy sharti hisoblanadi.

Metod, shakl va vositalar – ta’lim jarayonining asosiy instrumental tuzilmasini tashkil etuvchi kategoriyalardir. V.P.Bespalko pedagogik texnologiya nazariyasida ta’kidlaydi: didaktik vositalar majmuasini tizimli tanlash va qo‘llash o‘quv natijalari sifatini belgilaydigan hal qiluvchi pedagogik omil hisoblanadi[1]. Pedagogika fanlarini o‘qitishda ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish uchun faqat alohida metod yoki shaklni qo‘llash yetarli emas – ularning maqsadga yo‘naltirilgan integratsiyasi zarur.

Ijodiy fikrlash kompetensiyasi — bu shaxsning muammoli vaziyatni mustaqil anglashi, unga nisbatan bir nechta muqobil g‘oyalarni generatsiya qilishi, ulardan eng maqbulini tanlab amaliy yechimga aylantirishi va o‘z faoliyatini tahlil qila olishi qobiliyatlarining yaxlit majmuidir. Pedagogik adabiyotlar tahliliga ko‘ra, ushbu kompetensiya to‘rtta o‘zaro bog‘liq komponentdan iborat: 1) muammoni sezish va anglash; 2) g‘oyalarni generatsiya qilish (divergent fikrlash); 3) g‘oyani loyihalash va amaliy sinovdan o‘tkazish (konvergent fikrlash); 4) natijani taqdim etish va refleksiya qilish. Har bir komponent o‘ziga xos didaktik vositalar va tashkiliy shakllarni talab etadi, shu bois ularni bir xil metod-shakl-vosita to‘plami bilan rivojlantirib bo‘lmaydi — bu integratsiyalashgan, bosqichma-bosqich yondashuvni taqozo etadi.

Pedagogika fanlarini o‘qitish amaliyotida metod, shakl va vositalarni maqsadga yo‘naltirilgan integratsiyalash o‘qituvchidan aniq metodologik sxemaga amal qilishni talab etadi. N.V.Bordovskaya va A.A.Rean zamonaviy ta’lim texnologiyalari darsligida bunday integratsiyani “didaktik uchburchak” modeli

orqali tushuntiradi: pedagogik maqsad – metod – natija uchligi uzluksiz halqa hosil qilishi lozim[2]. Agar metod, shakl va vosita pedagogik maqsaddan ajralib qolsa, ta’lim jarayoni texnik harakatlar yig’indisiga aylanib, ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning real ta’siriga ega bo’lmaydi.

P.I.Pidkasisty va N.A.Vorobyova talabalarni ijodiy pedagogik faoliyatga tayyorlash bo’yicha tadqiqotida pedagogika fanlarini o’qitishda metod, shakl va vositalarning integratsiyalashgan qo’llanilishini ta’minlovchi amaliy shartlarni belgilaydi[3]. Birinchi shart: o’qituvchi har bir mashg’ulot uchun “Nima uchun aynan shu metod?” savoliga aniq pedagogik javob bera olishi lozim. Ikkinchi shart: tanlangan metod va shakl talabalarda ishtirok etishga intrinsik motivatsiya uyg’otishi zarur. Uchinchi shart: qo’llaniladigan vosita pedagogik maqsaddan chalg’itmasdan, uni kuchaytirishi lozim. Bu uch shartga rioya qilish pedagogika fanlarini o’qitishda ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning metodologik sifatini ta’minlaydi.

G.V.Gayfullin ta’kidlaganidek, pedagogika fanlarini o’qitishda ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda metodlarning ichki mantiqiga – ya’ni, bir metoddan ikkinchisiga o’tish tartibiga – alohida e’tibor qaratish zarur[4]. Masalan, aqliy hujum metodi (g’oya generatsiyasi) evristik suhbatdan (tahlil) avval qo’llanilganda, talabalar muammo yuzasida ko’proq nostandart g’oyalar taklif etadi. Aksincha, avval tahlil, so’ng g’oya generatsiyasi qo’llanilganda talabalar standart va kutilgan yechimlarga moyil bo’ladilar. Bu qonuniyat pedagogika fanlarini o’qitishda metodlar ketma-ketligini loyihalashda hisobga olinishi lozim.

Sh.A.Amonashvili insonparvar pedagogika tamoyillari asosida pedagogika fanlarini o’qitishda ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning eng muhim metodologik shartini quyidagicha ifodalaydi: talaba o’quv jarayonida ijodiy mahsulot yaratishidan quvonch va mamnuniyat his etishi lozim[6]. Bu his – ichki muvaffaqiyat hissi – keyingi ijodiy faoliyat uchun kuchli motivatsion zamin bo’lib xizmat qiladi. Shu bois pedagogika fanlarini o’qitishda metodlar, shakllar va vositalar nafaqat samarali, balki qiziqarli va ilhom beruvchi bo’lishi zarur.

Pedagogik fanlarni o’qitishda ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantiruvchi vositalarning tasnifi

Vosita turi	Vakillar	Ijodiy fikrlashga ta’siri	Qo’llanish joyi
Audiovizual vositalar	Multimedia prezentatsiyalar, videoroliklar	Ko’rgazmali tafakkur, obraz yaratish	Dars tushuntirishi, muammo vizualizatsiyasi
Raqamli platformalar	Moodle, Google Classroom, Padlet	Hamkorlikda ishlash, bilim almashish	Masofaviy topshiriqlar, portfolio
Kreativ dasturlar	Canva, MindMeister, Miro, Jamboard	Vizual g’oya generatsiyasi, tizimli tafakkur	Fikrlar xaritasi, ijodiy loyiha
Pedagogik simulyatorlar	Virtual dars, rol o’yini, simulyatsiya	Kasbiy ijodiy faoliyat	Pedagogik amaliyotga tayyorgarlik
Baholash vositalari	Rubrik, portfolio, refeksiya jurnali	O’z-o’zini tahlil, metakognitsiya	Formativ baholash, kreativlik mezoni
Metodik qo’llanmalar	Darslik, elektron resurs, atlas	Bilish aktivligi, mustaqil izlanish	Mustaqil ish, tadqiqot vazifasi

G.T. Kuttibekova badiiy ijodning innovatsion texnologiyalarini o’rganib, ta’lim jarayonida kreativ vositalardan foydalanish talabalarning ijodiy fikrlash kompetensiyasini bitta dars doirasida ham sezilarli darajada oshirishi mumkinligini eksperimental yo’l bilan isbotladi[5]. Pedagogika fanlarini o’qitishda badiiy, vizual va raqamli ijodiy vositalardan integratsiyalashgan tarzda foydalanish bu ta’sirni yanada kuchaytiradi.

Bo’lajak pedagoglarda ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish maqsadida metod, shakl va vositalarni integratsiyalashning quyidagi beshta amaliy mexanizmi ishlab chiqildi.

1. Ijodiy fikrlash bosqichiga mos triadani loyihalashtirish. Mashg'ulot dastlab qaysi komponentni (muammoni anglash, g'oya generatsiyasi, loyihalash yoki refleksiya) rivojlantirishga qaratilganligi aniqlanadi, so'ngra shu komponentga eng samarali xizmat qiluvchi metod, shakl va vosita birgalikda tanlanadi.

2. Divergent va konvergent metodlarni tashkiliy shakl orqali muvozanatlashtirish. G'oyalar ko'pligini talab qiluvchi bosqichlarda (beyn-storming, sinektika) erkin, baholovsiz guruh muhiti tashkil etiladi; g'oyani sinash bosqichida esa aniq mezonlarga asoslangan individual yoki kichik guruh shakli qo'llaniladi — bu ijodiy erkinlik bilan tanqidiy tahlilni bir jarayonda uyg'unlashtiradi.

3. Raqamli va vizual vositalarni ijodiy faoliyatga xizmat qildirish. Mind-map, klaster, video-keys kabi vositalar shunchaki axborot uzatish emas, balki talabani muqobil yechimlar izlashga undovchi “ijodiy topshiriq maydoni” sifatida loyihalashtiriladi.

4. Loyiha va keys-texnologiyalar orqali nazariya-amaliyot integratsiyasi. Bo'lajak pedagoglar real yoki simulyatsiya qilingan pedagogik vaziyatlar asosida mustaqil pedagogik loyiha yaratadi, bu esa ijodiy g'oyani konkret metodik mahsulotga (dars ishlanmasi, tarbiyaviy tadbir stsenariysi va h.k.) aylantirish ko'nikmasini shakllantiradi.

5. Refleksiv baholash orqali teskari aloqa. Ijodiy mahsulotni himoya qilish, o'zaro baholash va portfolio yuritish integratsiyaning yakuniy bosqichi sifatida qaraladi — bu talabaga o'z ijodiy jarayonini anglash va keyingi faoliyatini takomillashtirish imkonini beradi.

Yuqoridagi mexanizmlarning amaliyotga tatbiq etilishini ijodiy fikrlash bosqichlari asosida quyidagi integratsion matritsada ko'rish mumkin:

Ijodiy fikrlash bosqichi	Metod	Tashkiliy shakl	Vosita	Kutilayotgan natija
Muammoni sezish va anglash	Beyn-storming, muammoli savol	Frontal, kichik guruh	Video-keys, interfaol taxta	Muammoga nisbatan qiziqish va noaniqlikni qabul qilish
G'oyalarni generatsiya qilish	Sinektika, “6 shlyapa”, assotsiatsiya	Kichik guruh, juftlik	Klaster, mind-map dasturi	Ko'p variantli, original g'oyalar hosil qilish
G'oyani loyihalash va sinash	Loyiha metodi, keys-stadi	Guruh loyihasi	Elektron konstruktor, portfolio	G'oyani amaliy yechimga aylantirish
Taqdimot va refleksiya	Himoya, o'zaro baholash	Individual va jamoaviy	Prezentatsiya, refleksiya varaqasi	Ijodiy mahsulotni asoslash va tahlil qilish ko'nikmasi

Integratsiyalashda uchraydigan qiyinchiliklar

- O'qituvchilarning ijodiy fikrlashni rivojlantirishni alohida mavzu emas, balki barcha mashg'ulotlarga singdirilgan uzluksiz jarayon sifatida loyihalashtira olmasligi;

- Baholash tizimining ko'pincha to'g'ri javobni emas, ijodiy jarayonning o'zini baholashga moslashtirilmaganligi;

- Guruhlardagi talabalar sonining ko'pligi va vaqt cheklovi tufayli g'oya generatsiyasi bosqichiga yetarli vaqt ajratilmasligi;

- Raqamli ijodiy vositalar (mind-map dasturlari, virtual konstruktorlar)dan foydalanish bo'yicha o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetishmasligi.

Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun o'qituvchilarni ijodiy-pedagogik texnologiyalar bo'yicha metodik tayyorlash, mashg'ulot ishlanmalarini ijodiy fikrlash bosqichlariga mos integratsion matritsa asosida loyihalashtirish hamda baholash mezonlariga ijodiy mahsulot sifatini o'lchovchi rubrikalarni joriy etish tavsiya etiladi.

Xulosa. Bo‘lajak pedagoglarda ijodiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish metod, shakl va vositalarni ijodiy jarayonning har bir bosqichiga muvofiq integratsiyalashni talab etadigan murakkab pedagogik vazifadir. Maqolada taklif etilgan besh bosqichli amaliy mexanizm va integratsion matritsa modeli pedagogika oliy ta’lim muassasalarida mashg‘ulotlarni ilmiy asoslangan tarzda loyihalashtirish, talabalarda divergent va konvergent fikrlashni muvozanatli rivojlantirish imkonini beradi. Kelgusi tadqiqotlarda ushbu modelning turli pedagogik fanlar va amaliyot turlari (pedagogik amaliyot, kurs ishi, magistrlik tadqiqoti) doirasida sinovdan o‘tkazilishi dolzarbligicha qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
2. Бордовская Н.В., Реан А.А. Современные образовательные технологии. – СПб.: Питер, 2011. – 432 с.
3. Пидкасистый П.И., Воробьёва Н.А. Подготовка студентов к творческой педагогической деятельности. – М.: Педагогическое общество России, 2007. – 192 с.
4. Гайфуллин В.Г. Развитие мышления школьников и студентов. – Казань: КГУ, 1998. – 210 с.
5. Kuttibekova G.T. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini estetik tarbiyalashda badiiy ijodning innovatsion texnologiyalari: PhD diss. – Jizzax, 2021. – 146 b
6. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск: Университетское, 1990. – 560 с.